

20. РЕЗЮМЕТА (НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК) НА ТРУДОВЕТЕ НА ДОЦ. Д-Р РУСКА СТАНЧЕВА, ПРЕДСТАВЕНИ ЗА УЧАСТИЕ В КОНКУРСА

2021

Монографии

Хабилитационен труд – монография

1. Станчева, Р., Кодификаторската практика на първите български научни граматика.

Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2021 г., 147 с. ISBN 978-619-245-144-8.

[<https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(30\)>](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(30))

Резюме

Монографията си поставя за цел да анализира кодификаторската практика на първите научни граматика на българския език. Проучването ѝ е ценно и полезно както за историята книжовния ни език от XX в., така и за съвременната кодификация като научноприложна дейност. Чрез метода на косвените доказателства се представя уплътнена картина както на процесите, протичащи в самия книжовен език през дадения период, така и по отношение на ролята на лингвиста кодификатор при описанието и оценката им. Монографията бележи началото на изследователския интерес на авторката в областта на кодификацията на граматичните норми, чието по-нататъшно продължение са още две работи, посветени описанието на категориите *вид* и *време* на глагола в тези граматика.

Работата е структурирана в две части.

В първата част, озаглавена „Проектите за научна граматика на българския език“, се анализират историко-културният и лингвистичният контекст, обусловили появата на шестте граматика в кратък периода (1936 – 1944). Защишава се тезата, че разработването на тези граматични трудове не е чиста случайност, а е следствие на две основни причини. Първата е, че в периода между двете световни войни, определян като „апогей на национализма“ в Европа, стандартните езици все повече разгръщат различните прояви символната функция на книжовния език. Втората причина се свързва с преориентацията на европейската лингвистика от полето на диахронията към синхронията. В този смисъл шестте пълни български граматика (1936 – 1944), от една страна, легитимират българския книжовен език като автономна система с първостепенна роля в публичното общуване. Характерно за тази система е, че през разглеждания период тя вече не е проста функция на диалектната основа, а се развива по свои собствени правила, които се нуждаят от описание, нормативна оценка и кодифициране. От друга страна, шестте граматика могат да се разглеждат и като ярка илюстрация на дебата за мярката за научност при описанието на езиковите факти. Дебат, чието начало у нас всъщност

поставя Ал. Балан със своето „Звукословие“ от 1930 г. Този дебат Ст. Младенов пренася на страниците на Списанието на БАН, където двамата ни именити езиковеди защитават привързаността си към две различни научни парадигми, които намират проява и в разглежданите граматика.

Според подхода към езика шестте граматика се обособяват в две групи. В едната са граматиките на П. Калканджиев, на Ст. Младенов и Ст. Попвасилев и на Д. Попов. Мярка за научност в тях е историзмът, докато останалите три граматика (на Н. Костов, Ал. Балан и Л. Андрейчин) следва в различна степен функционалният синхронен подход към езиковите факти. Изтъква се новаторският характер на „Нова българска граматика“ (1940) на Ал. Балан, в която най-напред у нас последователно се прокарва разграничението *език – реч* и за първи път в българската лингвистика се използва понятието *норма* като функционално значимо междинно звено между елементите на Сосюровата дихотомия *език – реч*.

Във втората част „Конкретни прояви на кодификаторската практика в областта на имената“ се анализира описанието на граматичната вариантност в шестте граматика в областта на имената. Анализът е от гледна точка на теорията за книжовните езици и дава възможност да се характеризира както състоянието на граматичната норма в именната система, така и подходите на кодификацията към вариантите. Описвайки вариантността, граматиките дават богат емпиричен материал за реструктуриранията, които са ход в граматичната система по онова време в рамките на отделните именни категории. Те са разгледани като проява на интелектуализацията в качеството ѝ на основна структурна черта на стандарта. Оценката на вариантността в граматиките пък илюстрира подходите на езиковедите при кодификацията във време, когато все още липсват теоретични модели за стандартизация. Във връзка с това е изпълнена и още една важна изследователска задача – съпоставка с по-сетнешната кодификация в ГСБКЕ и най-вече в академичните правописни речници от 2002 и 2012 г., в които ясно личи прилагането на научно обосновани критерии при кодификацията. Привлечен е и анализ на данни от изследване на езиковите нагласи, завършило през 2019 г. Този подход в монографията ясно илюстрира виждането за кодификацията като непрекъснат и продължаващ процес.

Подробният преглед на оценката на вариантността на граматичните езикови средства, намерил отражение в междувоенните граматика, дава основание за следните основни изводи:

1. Книжовният език от разглеждания период е вече определено непроницаем за диалектни влияния. Българското национално езиково пространство е на прага на обратния

процес – отчетливо въздействие на книжовния език върху диалектите поради функционалното му превъзходство над тях.

2. В книжовната граматична система ясно личи процес на изграждане на нови системни връзки между синонимни граматични елементи (с генезис от книжовната традиция или от различни диалектни типове). Това е безспорно свидетелство за задълбочаващата се интелектуализация на книжовния език като негова основна структурна черта.

3. Като цяло кодификаторската практика в разглежданите граматики изпълнява нормоподдържаща функция. Анализът на граматиките във връзка с отношението към вариантите средства в областта на именна система сочи, че в научните граматики, разработвани в рамката на младограматизма, нормативни препоръки се дават по изключение – те са ориентирани основно върху плоскостта *свое – чуждо* в книжовния език, без да се коментира функционалният статус на вариантите. В граматиките, в които доминиращ е функционално-структурният подход към езиковите факти, е налице ясно изразен стремеж към описание на функционалните разлики между запазилите се в книжовния език синонимни (вариантни) граматични средства. Ето защо кодификаторската практика в граматиките, базирани на функционалния подход, се определя като следваща принципа за перспективност.

Ключови думи: книжовен език, първи научни български граматики, кодификация, именна система

Публикувана монография, която не е представена като основен реабилитационен труд

2. Станчева, Р. Кодификацията в контекста на езиковите нагласи. Издателство на БАН „Проф. М. Дринов“, 2021 г. 237 с. ISBN 978-619-245-143-1.

[https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(32\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(32))

Резюме

Монографията представя задълбочен анализ на резултатите от първото в България национално представително социологическо изследване на езиковите нагласи на днешните българи във връзка с кодификацията на книжовната норма, разбрана като непрекъснат и продължаващ процес. Богатият емпиричен материал е анализиран през призмата на теорията за книжовните езици. Следва се теоретичният модел, разработен от авторката за целите на проекта „Изследване на обществените нагласи и ценностните ориентации към българския книжовен език като фактор за кодификацията на нормите

му“ по Договор № ДН 10/5 от 15.12.2016 г. с ФНИ . Изследва се комплексното взаимодействие между кодификацията и езиковите нагласи, чиято пресечна точка са символните функции на книжовния език. Разбирането за кодификацията като основно средство за утвърждаването и поддържането на символните функции на книжовния език дава възможност чрез измерването на нагласите и анализът им да се диагностицират надеждно както развитостта на символните функции на книжовния език днес, така и състоянието на кодификацията. Анализирани са мненията на анкетираните във връзка с три групи въпроси в анкетата: а) функции на книжовния български език днес; б) задължителност на писмените книжовни норми; в) състояние на сегашната кодификация. Изследването е организирано в две части и се състои от общо шест глави.

Първата част от монографията обхваща Глава 1. и Глава 2. Първата глава представя теоретичния модел на проучването. В него са обсъдени същностни за кодификацията въпроси, разгледани през призмата на езиковите нагласи: езикова вариантност и езикови нагласи; мястото на езиковите нагласи в моделите за кодификация на книжовните норми; взаимодействието между кодификацията и символната функция на книжовния език. Дефиниран е списъкът от езикови нагласи в изследването; обосновава се изборът на метод за измерването им. Глава 2., озаглавена „Емпирични данни – методологически решения“ е организирана около различни страни на работата с емпиричните данни (цели, задачи, изследователски хипотези, методи за регистрация на данни, видове променливи в социологическото проучване, структура на въпросите от анкетата в изследването). Целта ѝ е да удостовери, че по-нататъшните езиковедски анализи, направени в монографията, се базират на надеждни методологически подходи и представят валидна информация.

Втората част от монографията обхваща четири глави. Те са подчинени на разбирането, че успешността на днешната кодификация може да се оцени адекватно чрез извличането на достоверна обратна връзка от езиковата общност, получена въз основа на мненията на анкетираните за книжовния език, както и на съпоставката между мнение и езиково поведение за граматичните норми в динамика. В Глава 3. – Глава 5. се представят задълбочени анализи на отговорите на редица въпроси в анкетата, за да се открият същностни характеристики на кодификацията през 20. и първите две десетилетия на 21. в. през призмата на езиковите нагласи на днешната българската езикова общност. Анализират се: а) ролята на кодификацията за разгръщането на различните прояви на символната функция на стандарта (Глава 3); б) степента на задължителност на книжовните писмени норми според мненията на анкетираните (Глава 4.); в)

характеристиките на кодификацията (съдържателни и технически) според анкетиранияте (Глава 5). Последната Глава 6. представя основните изводи от направеното изследване. По-важните обобщения са в следните 4 области:

- Роля на кодификацията за разгръщането на символната функция на книжовния език. 1.1. В днешната българска езикова общност отчетливо преобладават *положителните нагласи* към писмения книжовен български език и всяка от обособените в изследването нагласи (*инструментална, лоялност, осъзнаване на книжовната норма, гордост*) е представена във висока степен. 1.2. Езиковите нагласи, разглеждани като индикатор на развитостта на символната функция на стандарта, сочат, че съвременната кодификация действа в посока на поддържането и задълбочаването на всички разновидности на символната функция на книжовния език. Най-отчетливо е въздействието на кодификацията върху носителите на езика при две от тях – *разграничаващата* и *еталонната*. Налице е *висока консистентност* между *инструменталната* и *символната* функция на книжовния български език (в четирите ѝ разновидности: *обедняваща, разграничаваща, референтна* и *престижна*). 1.3. Важен резултат при изследването на функциите на днешния български книжовен език е, че днес нагласата *езикова лоялност* се обвързва най-вече с *разграничаващата*, а не толкова с *обедняващата* му функция.
- Степен на задължителност на книжовните норми: 2.1. В представите на днешната българска езикова общност книжовният ни език се отличава с *висока степен на задължителност* на кодифицираните норми. Позитивното отношение към кодифицираните норми намира израз в представеността най-вече на две езикови нагласи – *осъзнаване на нормата* и *гордост*. 2.2. Анализът на отговорите на участниците в анкетата е основание за заключението, че в работната среда господства стандартът, а задължителността му при служебните отношения се споделя в най-висока степен в средите на две демографски групи – сред хората с висше образование (при признака фактор *образование*) и в групата на най-младите респонденти (между 18 и 29 г. – при признака фактор *възраст*). 2.3. Кирилицата като официален графичен код е с водеща позиция в българското графично пространство, доколкото анкетиранияте допускат езинствено ограниченото ѝ заместване с други графични системи или с елементи от тях само в рамките на неформалното писмено общуване (основно в чатовете). 2.4. Преразглеждането на кодифицираните норми, свързани с влиянието на устната

реч върху писмената, изисква балансиран подход. Широко разпространеният възглед в езиковата общност е, че устната реч трябва да се съобразява с писмената, а не обратно влиза в конфликт с научната представа за езика. Това означава, че всяка промяна на действащата кодификация, свързана с граматични иновации, трябва да се оценява системно – по отношение на други граматични норми с динамика в устната реч, за да се открие има ли и каква е връзката между тях, тъй като вземането на кодификаторско решение за една норма може отчетливо да повлияе върху състоянието на друга норма.

- Качества на сегашната кодификация. 3.1. Сега действащата кодификация не създава впечатление у респондентите, че книжовният ни език е прекалено сложен. Това означава, че по своето *съдържание* тя е *балансирана* и подкрепя унифициращата функция на книжовния език по вертикала (във времето), което позволява всички поколения да се идентифицират със стандарта, и така да се поддържа нагласата *езикова лоялност* у всички възрастови групи. 3.2. От гледна точка на *техническите характеристики на кодификацията* най-често анкетираните посочват два недостатъка: недостъпен метаезик на правилата и липса на надеждни източници на кодификацията в интернет. Най-критични в това отношение са най-младите анкетираните и хората с висше образование. 3.3. Това означава, че пред съвременната кодификация сериозно стои въпросът за преразглеждане на кодификационния комплекс от техническата му страна.
- Демографски характеристики, определящи за езиковите нагласи. Мнението на респондентите във връзка с ролята на книжовния език в днешното българско общество е най-силно обусловено от два демографски фактора – *жизнен стандарт* и *образование*. 4.1. Положителните нагласи към проявите на символната функция на българския книжовен език бележат рязък спад с падането на жизнения стандарт и на образованието на респондентите. 4.2. Сред посочилите, че живеят в мизерия положителната нагласа при отделните прояви на символната функция на българския книжовен език е в пъти по-слабо представена отколкото сред хората с по-ниско от основното образование. 4.3. Обратно, ако се сравнят категориите респонденти във високите сегменти на образователната скала и на материалното благосъстояние, личи, че положителните езикови нагласи във връзка със символните функции на книжовния език са най-силно изразени при тях.

Ключови думи: езикови нагласи, символни функции на кижовния език, кодификация, български книжовен език, граматични норми.

СТУДИИ

А) Публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация

3. Станчева, Р., Алексова, Кр. Размиват ли се границите между езиковите нагласи в града и селото? *Slavia Meridionalis*, 21 (2021). Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. ISSN: 2392-2400, с. 2 – 24. DOI:- <https://doi.org/10.11649/sm.2386>
<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sm/article/view/sm.2386>

Резюме: В студията се представя анализът на данни от национално представително изследване на езиковите нагласи на българите във връзка с разпределението на мненията на анкетираните за интернационализацията на днешните езици при променливата *тип населено място*, в което живее респондентът. Изследователската хипотеза, която се проверява, е, че по оста *град – село* ще е налице противопоставяне на езиковите нагласи. Анализът обаче свидетелства, че типът населено място не оказва съществено влияние върху езиковите нагласи. Прави се изводът, че решаващ за формирането на езиковите нагласи днес е процесът на *глобализация*, а не на *урбанизация*.

Ключови думи: книжовен език, езикови нагласи, символна функция на езика

4. Станчева, Р., Т. Александрова. Някои формообразователни типове при глаголи от първо спрежение в българския книжовен език. *Slavia Meridionalis*, 18, Instytut Slawistyki - PAN, 2018, ISSN:2392-2400, DOI:10.11649/sm.1661, SJR (Scopus):0.101 (26 стр.)

<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sm/article/view/sm.1661/4454>

Резюме: В студията е представено обособяването на флективните типове в рамките на един от деветте класа глаголи в българския език, определени въз основа на признака *комбинаторика на трите темпорални грамемии* (презентна, аористна и имперфектна) при формоизменението. Използван е набор от диагностични глаголни форми, достатъчни за обособяването на флективен тип. Този набор позволява флективните типове да се извличат по процедура с три нива на категоризация: 1) по морфологичен критерий; 2) по видове морфологични (регресивни) промени, както и 3) по нормативен критерий (наличие на дублетност). Представянето на формалните типове се извършва от гледна

точка на нормативната граматика, като се отчита динамиката на нормата. Тестването на модела има е с цел да се установи приложимостта му за целия глаголен речник.

Ключови думи: български глаголи, формална структура, глаголна флексия, формални признаци, критерии за класификация, нормативна граматика

Б) Студии, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

5. Станчева, Р. Кр. Алексова. Общественото мнение в България за спазването на правилата на писмения книжовен език в електронната комуникация. *Generacija interneta*, editor/s: Stolac, Diana, Anastazija Vlastelić, Publisher: Hrvatska sveučilišna naklada, Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, 2021, pp:126-150, ISSN (print): 978-953-169-462-9, ISSN (online):978-953-361-032-0, ISBN:978-953-361-031-3

Резюме: В студията се анализират резултати от отговорите на два въпроса от национално представително проучване на езиковите нагласи в България, проведено през юли 2017 г. Събраната информация засяга комуникацията в интернет (официална и неофициална). С единия от въпросите се събират данни за степента, в която според анкетиранияте се спазват писмените правила на българския книжовен език в е-комуникацията в три области (служебни имейли, в интернет форуми и блогове, в чатове). С другия въпрос се проучва мнението на анкетиранияте за степента, в която е приемливо да се замества кирилската графика със знаци от други графични системи (латиница, цифри и пр.). Коментарът на мненията на анкетиранияте е насочен към отговор на няколко въпроса: а) има ли области от е-комуникацията, които се възприемат от респондентите като „записано“ устно общуване, и кои са те; б) може ли да се твърди, че електронната писмена комуникация действа деструктивно върху писмените книжовни норми; в) променя ли и доколко е-комуникацията езиковата нагласа *осъзнаване на книжовната норма* и как това се отразява на еталонната символна функция на книжовния (стандартния) език.

Въз основа на подробен анализ, който включва и обусловеността на отговорите на анкетиранияте от социално-демографски променливи, се правят редица изводи:

--Технологията интернет с присъщата ѝ децентрализираност, достъпност и интерактивност способства за появата в българското графично пространство в интернет на текстове с различна степен на спазване на кодифицираните писмени правила. В

мрежата съжителстват два типа текстове: *статични*, които според мнението на анкетираните се отличават с висока степен на стандартизираност по отношение на писмените правила, и *динамични*, в които според мнението на анкетираните спазването на писмените правила се обуславя от признака *служебна комуникация*.

--Най-критични по отношение на спазването на правилата в неформалната е-комуникация са анкетираните от поколението Z (18 – 39 г.), вероятно поради това, че имат достатъчно опит с текстовете в мрежата.

--Признакът фактор *образование* се оказва ключов за отговорите в две посоки: и по отношение на познаването на писмения стандарт, и по отношение на активното използване на интернет като комуникационна среда.

--Отговорите за степента на спазване на писмените правила в обособените при анализа статични и динамични текстове свидетелстват, че езиковата нагласа *осъзнаване на нормата* е ясно изразена при респондентите като цяло – свидетелство, че еталонната символна функция на книжовния език най-ярко се проявява в сферата на писмената комуникация. Носителите на езика категорично разграничават официално от неофициално писмено общуване. В неофициалното писмено общуване неспазването на правилата е не заради непознаване или разколебаване на стандарта, а поради различното отношение към стандарта според типа общуване.

--Мненията на анкетираните във връзка с допустимостта на заместването на кирилицата с други графични системи или с елементи от тях сочат много висока степен на представеност на нагласата *езикова лоялност* (в емоционалния и в прагматичния ѝ аспект).

--Поколението на интернет проявява известна търпимост към допускането на употребата на други графични системи или на елементи от тях, но единствено в сферата на неофициалното писмено общуване. Подобно графично превключване на кода става по-скоро за целите на езиковата игра и затова в никакъв случай не може да се категоризира като отстъпление от нагласата *езикова лоялност*.

Ключови думи: е-комуникация, езикови нагласи, книжовни норми, кодификация

6. Stancheva, R. Language attitudes and the codification of standard linguistic norms. Papers of BAS. Humanities and Social Sciences, 6, 1, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2019, ISSN:2367-6248 (print); 2603-4832 (online), с. 32-48.

<https://www.papersofbas.eu/listing/ruska-stancheva.html>

Резюме: В студията се анализира взаимодействието между езиковите нагласи и кодификаторската практика, като се изтъква, че пресечната точка на това взаимодействие са символните функции на стандартния език. Доколкото езиковите нагласи са индикатор за степента на представеност на разновидностите на символната функция на книжовния език, а кодификацията е насочена към поддържането на тази функция, езиковите нагласи могат да служат и като мярка за успеха на кодификацията. От тази гледна точка студията предлага анализ на данни, извлечени от отговорите на един от въпросите в представително социологическо изследване на езиковите нагласи на българите от 2017 г. Резултатите от анализа са обвързани с конкретни кодификационни решения, които илюстрират начина, по който кодификацията успешно поддържа символната функция на българския книжовен език. Съотнасянето е направено с оглед на ефективността на кодификацията към момента.

Ключови думи: езикови нагласи, кодификация, символна функция на стандартния език, български книжовен език

7. Станчева, Р., Ж. Златева. Норма за употреба на деепричастието. Български език, Приложение № 1, Институт за български език "Проф. Любомир Андрейчин" при БАН, 2019, ISBN:pISSN: 0005-4283; eISSN: 2603-3372, 20, с. 225-245.

https://www.balgarskiezik.eu/p_2019-no-1.html

Резюме: Студията представя задълбочен анализ на нормата за употреба на *деепричастието* в днешния български книжовен език според данните от национално представително изследване на езиковите нагласи от 2017 г. Работата е организирана около следните структурни ядра: а) кратък преглед на историята на кодификацията на правилото в нормативните документи; б) анализ на самооценката (мненията) на анкетираните във връзка с познаването на правилото; в) анализ на езиковото поведение; г) съпоставка между заявено мнение и езиково поведение; д) препоръки към кодификацията.

Историята на кодификацията сочи, че в нормативните документи (правописните речници и Академичната граматика) тази норма е представена бегло, като тенденцията е към постепенно допълване на условията за употреба на деепричастието. Като цяло правилата имат рестриктивен характер. Рестрикциите са в две посоки: изтъкване на книжния характер на деепричастието и на условията за употреба му (едносубектност и едновременност). Метаезикът на правилото за употреба на деепричастието е усложнен, доколкото изисква от носителите на езика да притежават специфично лингвистично

знание. Смятаме, че е належащо прецизиране на метаезика, за да може той да отразява адекватно условията за действие на правилото.

Анализът на самооценката на езиковата общност като цяло за владенето на правилото за деепричастието е най-ниска в сравнение с останалите 8 изследвани граматични норми в проекта. Изводът е, че това е последица най-вече от състоянието на кодификацията.

Анализът на езиковото поведение на респондентите на теста сочи, че кодифицираната норма за деепричастието е най-трудното за прилагане правило в писмен текст в сравнение с останалите 8 изследвани граматични правила в проекта. Адекватното прилагане на правилото се увеличава с нарастването на образователната степен, трудовата активност и жизнения стандарт на респондентите – явление, наблюдавано при повечето изследвани в проекта граматични норми.

Съпоставката между самооценка и езиково поведение при коментираното правило говори за балансирана самооценка на анкетираните във връзка с владенето на коментираното правило. Това означава, че респондентите в по-голямата си част осъзнават, че не познават правилото, и затова не са в състояние да го приложат адекватно.

Съпоставката от данните на теста за владенето на деветте изследвани правила потвърждава хипотезата за висока степен на свързаност на отговорите на анкетираните при нормите в обхвата на опозицията *подлог – не-подлог*. Отговорите на теста при позицията за деепричастие показват най-значима връзка с отговорите при позициите за *кого*-формите и за писане на пълен и кратък член. Резултатите от теста при коментираната норма потвърждават наблюденията ни като цяло, че иновациите в граматичната норма са в посока на елиминиране на морфологичното сигнализиране на синтактичната опозиция *подлог – не-подлог*. При деепричастието това се изразява в разширяване на сферата му на употреба при повече синтактични позиции в разрез с кодифицираната норма.

Доколкото според данните от теста едва 1/3 от респондентите употребяват правилото за деепричастието в съответствие с предписанията на кодификацията, е необходимо по-нататъшно внимателно проучване на употребата му предвид на прецизиране на метаезика на кодификацията или на промяната ѝ.

Ключови думи: норма за употреба на деепричастието, кодификация, самооценка, езиково поведение

8. Станчева, Р., Л. Микова. Норма за употреба на *кого*-формите. Български език, Приложение № 1, 2019, 185-204. ISBN:pISSN: 0005-4283; eISSN: 2603-3372.

https://www.balgarskiezik.eu/p_2019-no-1.html

Резюме: Студията представя задълбочен анализ на нормата за употреба на *кого*-формите в днешния български книжовен език според данните от национално представително изследване на езиковите нагласи от 2017 г. Работата е организирана около следните структурни ядра: а) кратък преглед на историята на кодификацията на правилото в нормативните документи; б) анализ на самооценката (мненията) на анкетираните във връзка с познаването на правилото; в) анализ на езиковото поведение; г) съпоставка между заявено мнение и поведение; д) препоръки към кодификацията.

Прегледът на историята на кодификацията на изследваната норма от 1945 г. насам дава основания за извода, че в нормативните документи (правописните речници и Академичната граматика) на тази норма се отделя сравнително скромно място. Обхватът на действие на кодифицираната норма се стеснява до сферата на писмените книжовни текстове. Посоката на кодификацията е към постепенно извеждане от кодифицираната норма на отделни падежни форми при *к*-местоименията (напр. *всекиго*), които са загубили функционалността си. Във връзка с метаезика на правилото се стига до заключението, че прилагането на тази норма изисква от носителите на езика да притежават специфични лингвистични познания, и в този смисъл метаезикът е по-скоро пречка за прилагането на правилото. Затова смятаме, че има необходимост от оптимизиране на метаезика в посока на операционализирането му.

Самооценката на езиковата общност за владенето на правилото за употреба на *кого*-формите е много висока при всички категории анкетираните, обособени по различни демографски признаци, което поставя коментираното правило в групата на „лесните правила“. Изборът на отговора *Не ме затруднява* при това правило се увеличава с нарастването на образованието, както и на образователната и на трудовата активност на респондентите. Езиковото поведение на респондентите на теста обаче сочи, че от деветте изследвани норми правилото за *кого*-формите е второто най-трудно за прилагане правило в писмен текст (след правилото за употреба на деепричастието). Адекватното прилагане на правилото се увеличава с нарастването на образователната степен, на трудовата активност и на жизнения стандарт на респондентите.

Съпоставката между самооценка и езиково поведение при коментираното правило говори за силно завишена самооценка на анкетираните във връзка с владенето на правилото. Това завишаване може да означава, че *кого*-формите се осъзнават ясно от

носителите на езика като присъщи на книжовната норма, но тези форми са със силно разколебана функционална стойност в книжовната граматична система.

Съпоставката от данните на теста за владеенето на деветте изследвани в проекта правила потвърждава хипотезата за висока степен на свързаност на отговорите на анкетираните при нормите в обхвата на опозицията *подлог – не-подлог*. Най-висока, очаквано, е връзката между две норми в обхвата на коментирания опозиция – между нормата за *кого*-формите и нормата за писане на пълен и кратък член.

При това обаче разколебаването е по-високо при естествено възникналата и развила се норма (за *кого*-формите), а не при създадената умозрително норма (за пълен и кратък член).

Доколкото обаче почти половината от активните носители на книжовния български език днес употребяват правилото за *кого*-формите в съответствие с предписанията на кодификацията, запазването на сега действащата норма би съдействало за превръщането ѝ в отчетлив маркер на грамотност.

Ключови думи: норма за употреба на *кого*-формите, кодификация, самооценка, езиково поведение

9. Станчева, Р. Норма за писане на пълен и кратък член. Български език, Приложение № 1, 2019, 165-184. ISBN:pISSN: 0005-4283; eISSN: 2603-3372,.

https://www.balgarskiezik.eu/p_2019-no-1.html

Резюме: Студията представя задълбочен анализ на нормата за писане на пълен и кратък член в днешния български книжовен език. Работата е организирана около следните структурни ядра: а) кратък преглед на историята на кодификацията на правилото; б) представяне на данни за важността на правилото според мненията на анкетираните; в) анализ на самооценката (мненията) на анкетираните във връзка с познаването на правилото; г) езиково поведение; д) съпоставка между заявено мнение и езиково поведение; е) препоръки към кодификацията.

Разгледан накратко е генезисът на нормата за пълен/кратък член като резултат от нормообразуващата функция на кодификацията в периода на формиране на новобългарския книжовен език през Възраждането. В този смисъл се признава нейната „направеност“, като се изтъква функционалната ѝ стойност за графично маркиране на опозицията *подлог – не-подлог* при имената от мъжки род в ед.ч.

Акцент на работата е обстояният анализ на действието на нормата днес от различни гледни точки. Той се основава на емпиричните данни от представително

социологическо изследване на езиковите нагласи и езиковото поведение на пълнолетни български граждани, проведено през 2017 г. спрямо коментиранията норма. Данните недвусмислено свидетелстват, че тази норма се йерархизира от носителите на езика като най-важна. Първостепенната причина да е най-разпознаваемата норма от носителите на езика, е училищното обучение по български език. В контекста на езиковите нагласи идентифицирането на важността на коментиранията норма се обвързва с проявата на нагласата *осъзнаване на нормата*, която е индикатор за *еталонната символна функция* на книжовния език. Съпоставката между самооценката за владенето на нормата за писане на пълен и кратък член и езиковото поведение във връзка с прилагането ѝ в писмен текст потвърждава изведената в теорията на кодификацията опозиция между *заявено мнение* и *езиково поведение*. Проявата на тази опозиция при нормата за писане на пълен и кратък член се изразява в незначително завишаване на самооценката на носителите на езика по отношение на прилагането на коментиранията норма (малко над 10%), което говори, че няма ясно изразен конфликт между мнение и езиково поведение.

Спазването на нормата е детерминирано от определени демографски фактори. Налице е ясно изразена зависимост между спазването на нормата за пълен и кратък член и признаците фактори *образование, образователна и трудова активност и жизнен стандарт*. Адекватното прилагане на нормата в съответствие с кодификацията ѝ бележи най-високи нива в групите на респондентите на учещите в момента (72.9%), на хората с висше образование (71.1%), както и на работещите на пълна заетост (59%) – т.е. правилото се прилага най-вече от социалните групи, които най-често създават писмени текстове.

От гледна точка на кодификацията смятаме, че не се налага промяна на кодификацията при тази норма. Основанията за това са: дългата традиция на правилото; йерархизирането на нормата като първостепенна по важност от носителите на езика; фактът, че над половината от българските граждани като цяло я прилагат в писмен текст. Необходимо е кодификацията да продължи да усъвършенства метаезика (формулировките на правилото) чрез прилагането на операционален подход в още по-висока степен. Това ще позволи прилагането на коментиранията норма от все по-широк кръг носители на книжовния български език.

Ключови думи: норма за писане на пълен и кратък член, кодификация, самооценка, езиково поведение

10. Станчева, Р. Теоретична рамка на изследването на обществените нагласи към съвременния български книжовен език като фактор при кодификацията на нормите му.

Български език (Езиковите нагласи на българите и кодификацията на книжовните норми), Приложение, 2017, ISSN:0005-4283, с.11-40. <https://www.balgarskiezik.eu/p-2017/R-STANCHEVA-full-11-40.pdf>

Резюме: Студията представя теоретичната рамка за изследване на езиковите нагласи в проекта „Изследване на обществените нагласи и ценностните ориентации към съвременния българския книжовен език като фактор при кодификацията на нормите му“, финансиран от ФНИ по договор № ДН 10/5 от 15.12.2016 г. Изследването е организирано около следния тематичен кръг въпроси: а) кодификацията в условия на писмена комуникация, доминирана от технологията интернет; б) подходи при изследването на езиковите нагласи; в) езиковите нагласи в рамката на теорията на книжовните езици; г) идентифициране на граматичните норми за изследване; д) инструментариум за изследване на езиковите нагласи; е) изследователски хипотези.

Изтъква се значимостта на изследването на езиковите нагласи при вземането на кодификаторски решения предвид наложения от технологията интернет мрежов модел на обществена комуникация по модела *всеки един-към-много*. Обосновава се придържането към менталисткия подход при изследването на езиковите нагласи, доколкото той позволява извличаването на резултати, които могат да се използват за прогнозиране на езиковото поведение на носителите езика, което е от съществено значение при вземането на кодификаторски решения. В рамката на теорията на книжовните езици се изхожда от разбирането, че успешността на кодификацията се обвързва с три основни фактора: структурни особености на езика; функциите му и езиковите нагласи. При дефинирането на езиковите нагласи, обект на изследване в проекта (езикова лоялност, гордост, осъзнаване на нормата, желание за участие) се следва рамката, предложена от Пол Гарвин (1993), която позволява представеността на дадена езикова нагласа (измервана емпирично) да се съотнася със символните функции на книжовния език (обединяваща, разграничаваща, престижна, еталонна и на участие). Определят се кодифицираните граматични норми, при които от десетилетия е налице разколебаване в устната книжовна практика. Обосновава се изборът на два метода на изследване на езиковите нагласи – *директен* (с анкета за езиковите нагласи) и *дискурсен анализ* (с измерване на езиковото поведение чрез кратък писмен тест), за да се открие степента на противопоставянето *заявено мнение* за конкретни езикови норми – *езикова поведение* при спазването им. Съчетаването на двете изследователски техники позволява да се открият пунктовете, в които е необходимо да се предприемат кодификаторски решения (било в полето на усъвършенстване на метаезика на правилата при запазване на

действието им, било в посока на промяна на действащата кодификация). Набелязват се пет изследователски хипотези, чието верифициране може да се осъществи с анализа на емпиричните данни от анкетата и с анализа на резултатите от езиковия тест в проекта.

Ключови думи: езикови нагласи, символна функция на книжовния език, кодификация

11. Станчева, Р. Категорията *време* на глагола в първите научни граматики на българския език (с оглед на значенията на сегашно време). Български език, Приложение, 2015, ISSN:0005-4283, 75-110.

Резюме: Предмет на студията е аналитичното представяне на категорията *време на глагола* в първите научни граматики от 40-те години на 20. в. Наблюденията са върху общи и частни аспекти на описанието в тези граматики. Общите аспекти засягат: 1. Дефинирането на категорията *време на глагола*; 2. Структурна характеристика на глаголните времена; 3. Мненията на граматиките за обхвата на категорията *време на глагола* и терминологичното означение на членовете ѝ. Частните аспекти включват: 4. Представяне на формите за сегашно време с оглед на нормативното устройство на езика от първата половина на 20 в.; 5. Описание на значенията на формите за сегашно време в граматиките предвид тогавашното състояние на българското езикознание; 6. Описание на особености при употребата на сегашно време в разглежданите граматични трудове.

Анализът на описанието на категорията *време* позволява да се направят следните по-важни обобщения: 1. През разглеждания период в българската граматична литература липсва установеност на граматичната терминология за описание на разглежданата категория. 2. В структурно отношение у всички автори е налице подялба на темпоралните форми на синтетични и аналитични. Личи различна степен на пълнота и системност при описанието на аналитичните темпорални форми – принципът за пълнота и системност е прокаран в най-висока степен в „Основна българска граматика“ на Л. Андрейчин. 3. Налице е голяма пъстрота на мненията при представянето на глаголните форми в обхвата на перфекта. Тя е породена от трудностите, свързани с разграничаване на индикативни от неиндикативни форми. Прави се изводът, че тези трудности се коренят, от една страна, в омонимията между двата типа форми, а – от друга страна – в липсата на адекватни теории, които да позволят системното разграничаване на темпорални и модални форми. 4. Описанието на формите за сегашно време в разглежданите граматики дава основание да се заключи, че в този пункт на нормативния комплекс е налице висока степен на стабилност и унифицираност през разглеждания

период. Регистрирането на дублетност е изолирано. По общо мнение на граматичните употребата на съкратения инфинитив е изместена от *да*-конструкциите. 5. Всички автори представят значенията на формите за сегашно време във връзка с категорията *вид на глагола*. По правило значенията на презентните форми се разглеждат доста общо. Различията при описанието на значенията на презентните форми засягат основно функционирането на тези форми в състава на *да*-конструкциите.

Ключови думи: граматика, категория време на глагола, сегашно време

СТАТИИ

А) Статии и доклади, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световноизвестни бази данни с научна информация

12. Станчева, Р., Кр. Алексова. Има ли въздействие държавният зрелостен изпит по български език и литература върху граматическата компетентност. Български език и литература, 62, 3, 2020, ISSN:0323–9519 (print), с. 247-266.

<https://bel.azbuki.bg/bulgarian/sadarzhanie-na-sp-balgarski-ezik-i-literatura-2020-g/sp-balgarski-ezik-i-literatura-knizhka-3-2020-godina-lxii/>

Резюме: Статията представя резултати от национално представително социолингвистично изследване на езиковите нагласи във връзка с владенето на 9 граматични норми. Изследват се отговорите на респондентите, обособени в две групи (учещи и неучещи) според признака образователна активност. Тъй като владенето на същите норми се проверява на ДЗИ по БЕЛ, чрез изследването на данните може да се провери има ли въздействие тази образователна практика върху граматичната компетентност. Анализът показва, че ДЗИ по БЕЛ влияе позитивно за познаването и прилагането на граматичните норми в динамика – обратна връзка, която до момента не е изследвана.

Ключови думи: Държавен зрелостен изпит по български език и литература; граматическа компетентност; национално представително изследване.

13. Станчева, Р., Кр. Алексова. Ролята на учителите и училището като фактор за формиране на езиковите нагласи. Български език и литература, LXI, 2019, 2, 169-181.

ISSN:0323–9519 (Print), <https://bel.azbuki.bg/bulgarian/bel2016-4/godishno-sadarzhanie-na-sp-balgarski-ezik-i-literatura-2019-g/>

Резюме: Изследването представя отговорите на три въпроса от национално представително социологическо изследване на езиковите нагласи на българите, проведено през 2017 г. Отговорите на респондентите съдържат информация за ролята на

училището и на учителите при формиране на отношение към грамотността. Анализът на данните сочи, че учителите са важен фактор при формирането на езиковите нагласи *гордост и осъзнаване на нормата*.

Ключови думи: езикови нагласи; училищно обучение по български език; учители

14. Станчева, Р. Принципи на изследването на формалните класове при глаголните лексеми в съвременния български книжовен език.. *Slavia Meridionalis*, 18, Instytut Slawistyki - PAN, 2018, ISSN:2392-2400, , DOI: <https://doi.org/10.11649/sm.1676>; SJR (Scopus):0.101

<https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sm/article/view/sm.1676>

Резюме: Цел на статията е да представи нова формална класификация на глаголните лексеми в българския книжовен език, изцяло подчинена на формални критерии. В основата на тази класификация е положен критерият *комбинаторика на стойностите на трите типа грамем* (*praesentis, aoristi, imperfectum*). Въз основа на този критерий се обособяват девет формални класа глаголи в съвременния български език. На следващите нива на класификацията се вземат предвид формални критерии като: наличие/ отсъствие на форми с граматичните форманти (*-щ*; *-н/-т*; *-и/-е*, *-й*); стойностите на глаголните окончания, както и морфонологичните алтернации. Направен е опит за извличане на диагностични глаголни форми, въз основа на които могат да се обособяват глаголните формообразователни типове. Предложен е списък от 10 синтетични диагностични глаголни форми. Такива са: а) презентните форми за 3 л. ед. ч. (релевантни за спрежението на глагола); б) аористните форми за 1 л. ед. ч. (с дистрибуция на аористната тематична грамема, различна от тази на презентната); в) имперфектните форми за 1 л. ед. ч. (с дистрибуция на имперфектната тематична грамема, различна от тази на презентната); г) формите за имперфект в 3 л. ед. ч. (заради признака +/- редуване Я→Е); д) формите за ед. ч. м. р. със стойности на форманта *-н* /*-т*; е) формите за ед. ч. м. р. със стойност на форманта *-щ*; ж) формите със стойности на форманта *-и/-е* или *-й*; з) формите за ед. ч. м. р. с формант *-л*, образувани от аористната основа; и) формата за 1 л. мн. ч. сег. вр. (предвид дефективността по число на групи глаголи от типа *изпозастим*); й) формите за мн. ч. с формант *-л*, образувани от имперфектната основа (във връзка с установяване на дублетност – напр. *кро-я-л-и* и *кро-е-л-и*).

Ключови думи: граматика, формална класификация, критерии на класификаци, глаголни лексеми, комбинаторика на тематичните суфикси, диагностични форми

15. Станчева, Р., М. Томов, Н. Паскалев, И. Кунева, Л. Микова. Формално описание на инвентара от граматични средства в българския език (като етап от разработването на нормативна граматика). Доклади от Международната юбилейна конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“. (София, 15 – 16 май 2017 година), Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2017, ISBN:978-954-924-899-9, с. 107-111. https://ibl.bas.bg/Proceedings_IBL_Conference_2017_Volume_II.pdf

Резюме: Статията представя накратко основни изходни положения, възприети при формалното описание на инвентара от граматични средства в съвременния български книжовен език с оглед на разработването на нормативна граматика. Най-общо са представени и резултатите от обособяването на формообразователни класове при имената въз основа на чисто формални критерии. Чрез използването на формалните критерии: *членува се, изменя се по число, изменя се по род*, именните класове се свеждат до три, като местоименията се разпределят между тях.

Ключови думи: български език, нормативна граматика, формално описание, именни класове лексеми

Б) Статии и доклади, публикувани в нереферирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове

16. Станчева, Р. Описание на простата синтактична група глагол – предлог ($V \rightarrow Pr$). Български език 69 (2022), 1, 36–54 Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372 doi: 10.47810/BL.69.22.01.03.

https://www.balgarskiezik.eu/1-2022/0_3_RUSSKA%20STANCHEVA_str.36-54_BG.pdf.

Резюме: В статията се представя синтактичното взаимодействие между единиците от класовете на глагола и предлога при свързването им в проста синтактична група. Обект на описанието са разновидностите на тази група, установени с помощта на две лингвистични техники: конотация и акомодация. Анализирани са четири разновидности на групата $V \rightarrow Pr$, въз основа на което се правят обобщения, свързани: а) с иновации в книжовния език; б) със силата на акомодацията на предлози от глаголи; в) с постулиране на омонимия при предлога *от*; г) наблюдаването на обратната акомодация – когато предлози акомодират глаголи – морфологично (при категорията време) или лексикално (при категорията вид).

Ключови думи: глагол, предлог, синтаксис, конотация, акомодация, български език

17. Станчева, Р., Александрова, Т. Синтактичната акомодация като езикова техника и инструмент за описание на простите синтактични групи. Български език, Приложение, Институт за български език "Проф. Любомир Андрейчин" при БАН, 2021, ISSN:Print 0005-4283; Online 2603-3372, DOI:10.47810/BL.68.21.PR.18, с. 276-294. https://www.balgarskiezik.eu/p-2021/17_RUSSKA+TANYA_str.%20276-294_BG.pdf

Резюме: В статията се изяснява понятието *синтактична акомодация* като езикова техника и основен инструмент в модела за описание на прости синтактични групи във връзка с разработването на нормативна граматика на българския език. Изтъкват се предимствата на този подход при описания с нормативна насоченост във връзка с извеждането на системните правила в езика. Като илюстрация на подхода се изследва действието на синтактичната акомодация при свързването на лични и безлични глаголи с да-конструкции. Разглеждат се степените на акомодация в простите синтактични групи от личен глагол и да-конструкция. Механизмът на акомодацията се илюстрира по-детайлно чрез действието ѝ при категориите *статус, лице, число* и *наклонение* в простите синтактични групи с главен член безличен глагол и подчинен член *да-конструкция*.

Ключови думи: синтактична акомодация, прости синтактични групи, лични глаголи, безлични глаголи, да-конструкция, степен на акомодация, български език.

18. Станчева, Р., Акомодационни характеристики на простите синтактични групи с граматичен състав съществително и предлог (N – Pr). Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 2021), т. 2, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2021, ISSN:ISSN 2683-118X (print) ISSN 2683-1198 (online), с. 39-48. https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2021/06/Sbornik_s_dokladi_CONFIBL2021_tom_2_FINAL.pdf

Резюме: В статията е приложена езиковата техника *синтактична акомодация* като инструмент за формално описание на простите синтактични групи с граматичен състав съществително – предлог (N – Pr) в днешния български книжовен език. Разгледани са детайлно разновидностите на двата синтактични типа $N \rightarrow Pr$ и $Pr \rightarrow N$, за да се прецизира и допълни досегашното описание на съчетаемостта на предлога със съществително с цел да се маркират пунктовете, в които е необходима нормативна оценка при кодификацията им.

Ключови думи: синтактична акомодация, прости групи със състав съществително – предлог, синтактична съчетаемост, нормативна граматика

19. Станчева, Р. Динамика на кодификацията според оценките на днешните българи. Материали от Четиринадесетата международна конференция по социолингвистика на тема „Градска култура и езиково разнообразие, София, 2020 г., Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2021, ISSN:ISSN 1314-5401, с. 103-111.

Резюме: В статията се анализират отговорите на въпрос от представителна социологическа анкета за езиковите нагласи на българските граждани, проведена през 2017 г. Въпросът проучва оценките на анкетираните за представеността на признака *динамичност /статичност* на днешния български книжовен език. Оценките на анкетираните могат да се разпределят в три групи: а) мнение, че днешният български език е либерален (с често променящи се правила); б) умерено консервативен и в) определено консервативен.

Анализът на оценките сочи, че е налице статистически значима връзка между мненията на анкетираните и признака фактор *образование*. Сравнително малка част от анкетираните (9,9%) определят днешния книжовен език като стандарт с често променящи се норми. Към тази група принадлежат хората с основно и под основното образование. Тези оценки се свързват с ниска представителност на нагласата *осъзнаване на нормата*, доколкото мненията, че книжовният език е либерален, не отразяват състоянието на днешната кодификация.

Преобладаващите оценки (52,9%) за *умерена консервативност* на книжовния език съвпадат с изследователската ни хипотеза, която изхожда от действителното състояние на кодификаторската практика от последните 4 десетилетия. Затова и определяме условно тези анкетираните като „реалисти“. Значителна част от езиковата общност (37,2%) смята днешния стандарт за *определено консервативен*. Условно тези анкетираните могат да се определят като „радикалисти“. Смятаме, че мнението им не отразява в пълнота състоянието на сегашната кодификация. Онова, което обединява последните две групи анкетираните, е социалнодемографският признак *висока образователна степен*. Макар и двете групи да споделят нагласата *осъзнаване на нормата*, те се различават в мненията си назряло ли е времето за промени в кодифицираните норми. Свързваме разликата в мненията им и с различния аспект на проява на нагласата *езикова лоялност*. Докато т.нар. *реалисти* споделят нагласата езикова лоялност в емоционалния ѝ аспект, определените от нас като *радикалисти* споделят нагласата *езикова лоялност* в прагматичния ѝ аспект. Имаме основание да смятаме въз основа на анализа на данните, че все

още не е натрупана онази критична маса от мнения сред образованите българи, че се налагат сериозни промени в обхвата на действащите граматични норми.

Ключови думи: езикови нагласи, кодификация, стандартен език

20. Станчева, Р., Т. Александрова. Формална класификация на глаголите в българския език (нов подход). *Romanoslavica*, LV, 1, 2020, ISSN: 2537-4214; 0557 - 272X, с.144-158.

<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=913368>

Резюме: В статията са представени две класификации на българските глаголи – т. нар. *хоризонтална* и *вертикална*, които се основават изцяло на формални критерии. Двете класификации отчитат стойностите на трите тематични суфикса – за презенс, аорист и имперфект. Т. нар. *хоризонтална* класификация се основава на комбинаториката на тези стойности, а т. нар. *вертикална* класификация е на три нива и е базирана на дихотомичния принцип. Изследването е свързано с работата по проекта *Нормативна граматика на българския език*.

Ключови думи: граматична класификация, формален подход, тематични грамеми, нормативна граматика

21. Станчева, Р., Кр. Алексова. Езикова толерантност в електронна среда. IX Международна научна конференция „Наука и образование в дигиталната ера“. Сборник с доклади, Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“ – Варна, 2020, ISBN:978-619-221-283-4, с. 327-335. <https://journals.mu-varna.bg/index.php/conf/article/view/7128>

Резюме: Работата разглежда толерантността на българите към отклоненията от нормите на езиковия стандарт в електронното общуване днес. Наблюденията се базират на отговорите на набор от въпроси в национално представително проучване на езиковите нагласи, проведено през 2017 г. Анализират се мненията на респондентите за степента, в която писмените правила на българския стандарт се спазват в бизнес имейлите, в интернет форумите и блоговете, както и в чатовете. Отговорите измерват езиковата нагласа *осъзнаване на нормата*. Анализирани са социално-демографските фактори, които определят стратификацията на отговорите. В доклада се коментира и мнението на респондентите за допустимостта на други графични системи (латиница, цифри и др.) наред с кирилицата в писмената електронна комуникация днес. Отговорите предоставят възможност да се измери степента, до която е представена нагласата *езикова лоялност*.

Ключови думи: езикови нагласи, е-комуникация, задължителност на книжовните норми

22. Станчева, Р. „Как не бива да се говори и пише български“ – 100 години по-късно през фокуса на езиковите нагласи. Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов, София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 2020, ISBN:978-619-90884-1-8, с. 47-56. <http://ispan.waw.pl:8080/ireteslaw/handle/20.500.12528/1788?locale-attribute=en>

Резюме: В доклада се изследва съдържанието на езиковите бележки в рубриката на сп. „Родна реч“ (1927–1943) „Как не бива да се говори и пише български“, чийто основен автор е Ст. Младенов. Целта е чрез метода на контент анализа да се характеризират индивидуалните и груповите езикови нагласи, намерили отражение в езиковите бележки. Чрез критиката на употребата на интернационализми и предлагането на калки като техни заместници в писмената книжовна практика Ст. Младенов се стреми да стимулира нагласите *езикова лоялност* и *гордост* и да балансира ясно изразената нагласа *желание за участие* в езиковата общност в периода между двете световни войни. Изтъква се позитивното влияние на калкирането във връзка с: а) разгръщането на интелектуализацията на книжовния ни език и б) утвърждаването на разграничаващата му символна функция.

Ключови думи: български език, кодификация, западноевропеизми, калкиране, езикови нагласи.

23. Станчева, Р. За нормативната граматика. Български език, 67, 3, 2020, 71–83.

ISSN:0005-4283, eISSN 2603-3372. doi.org/10.47810/BL.67.03.06

https://www.balgarskiezik.eu/3-2020/5_RUSKA%20STANCHEVA_str.%2071-83_BG.pdf

Резюме: Работата представя: а) причините за разработването на такъв тип граматика; б) разликите между описателната и нормативната граматика; в) теоретичните предпоставки на съвременната нормативна граматика и принципите, върху които се основава нормативното описание; г) конкретните цели, които си поставя разработването на нормативна граматика на съвременния български книжовен език; д) задачите за изпълнението на целите.

Причините за разработването на такъв тип граматика се свеждат до две основни: а) динамиката на езика като негова иманентна характеристика и б) еталонната символна функция на книжовния език като проява на обществената езикова нагласа осъзнаване на нормата.

Разликите между описателната и нормативната граматика се свеждат до три основни: а) описателната граматика се фокусира върху езика, взет в себе си и за себе си,

а нормативните граматика имат ясно изразена предписваща функция, тъй като целта им е да се влияят върху езиковото поведение; б) описателните граматика претендират за универсалност на моделите, а на нормативните граматика е присъща конкретността (те описват стандарта по оста статика – динамика); в) метаязикът на чисто описателната граматика борава с присъщия за избраната научна парадигма на описание понятиен и терминологичен апарат, докато метаязикът на нормативната граматика използва най-често с добре известни на езиковата общност традиционни понятия и термини, тъй като тези граматика целят да влияят върху езиковото поведение.

Изтъква се, че в основата на нормативното описание на езика е необходимо да залегне функционалният подход, намерил теоретичното си обосноваване за пръв път в Тезисите на Пражкия лингвистичен кръг във връзка с извеждането на двете основни структурни характеристики на книжовния език – интелектуализация и гъвкава стабилност (преосмислена по-сетне „перспективност“ на кодификацията). Върху тази плоскост е необходимо да се оценяват граматичните иновации.

Посочват се три основни принципа на описанието в нормативната граматика: а) следване на строги научни принципи при описанието на граматичните норми; б) спазване на ясни критерии за йерархизирането на езиковите средства по оста *правилно – допустимо – неприемливо – неправилно* с оглед на кодификацията им и в) избор на достъпен за езиковата общност метаязык, на който да бъдат артикулирани граматичните норми във вид на лесно приложима инструкция за действие.

Предлага се дефиниция на нормативната граматика като вид граматично описание в полето на функционалната граматика, целящо да подпомогне избора на говорещия/пишещия в дадена комуникативна среда. Като неин обект се определят граматичните норми на книжовния език, действащи в синхронното му състояние. Предмет на тази граматика е оценката на динамиката на тези норми. Цел на нормативната граматика е определянето на статуса на конкуриращите се граматични форми в книжовноезиковата употреба по линията *правилно – допустимо – неправилно*. Неин метод е системното синхронно описание на инвентара от езикови средства и на правилата за свързването им в правилни граматично конструкции.

Обосновава се тезата за самостоятелно и независимо описание на формата и значението на езиковите средства в нормативната граматика. То се базира, от една страна, на постулата за арбитражността на езиковия знак, а – от друга – на тезата във функционалната граматика, че едно значение може да се изразява на различни езикови равнища, т.е. с различни техники, и обратно – че една форма може да изразява различни

значения. Наред с това се обосновава и подходът първо да се опишат правилата на формите. В основата му е наблюдението, че колебанията на носителите на книжовния език при избора на конкуриращи се езикови средства в полето на граматичната норма са основно на равнището на формата, доколкото значението е интуитивно известно на носителя на езика.

Ключови думи: нормативна граматика, книжовен език, кодификация, функционален подход.

24. Станчева, Р. Дошло ли е време за промяна на книжовни правила според езиковите нагласи на българите? Паисиеви четения. Езикознание. Научни трудове, т. 58, кн. 1, сб. А, 2020, с. 284 – 298. ISSN:0861-0029.

Резюме: Работата представя анализ на разпределението на отговорите в национално представителна анкета на езиковите нагласи на следното твърдение в анкетата: *Правилата на писмения книжовен език са остарели и неадекватни и трябва да бъдат осъвременени.* Сравнително niskият дял на отговорите (около 1/5), че правилата са остарели, говори, че по-осезателни промени в правописните и граматичните правила биха се посрещнали негативно в езиковата ни общност – още повече, че най-удовлетворени от днешната кодификация се оказват висшистите. Изразеното желание за промяна на правилата се обвързва с представеността на езиковата нагласа *желание за участие*, доколкото такова желание личи в най-висока степен у най-младите респонденти (18 – 29 г.), които искат чрез модернизацията на книжовния език да си осигурят роля на активни участници на „езиковия пазар“ (термин на П. Бурдийо). Като тревожно се определя, че над 1/3 от анкетираните (основно от средите на нискообразованите и на хората с незадоволителен материален статус) проявяват неутрална езикова нагласа по предложеното в анкетата твърдение – тя се тълкува като симптом, че тези хора са без мнение, защото не познават книжовните норми, което е пречка за успешното им социално интегриране.

Ключови думи: книжовен език, кодификация, езикови нагласи.

25. Алексова, Кр., Р. Станчева. Жив ли е пуризмът в общественото мнение? Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ (София, 14 – 15 май 2019 г.). София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2019, 23-31. ISBN:978-954-322-987-1. <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/06/Sbornik-s-dokladi-IBE2019.pdf>

Резюме: В доклада се разглеждат и анализират отговорите на два въпроса в национално представителна анкета, а целта е да се изследват оценките на респондентите за степента на податливост на българския език на влияния от чужди езици, както и мнението на анкетираните за употребата на чуждици в писмената реч. Средната оценка на анкетираните за проницаемостта на чужди влияния говори за умерена по степен податливост на езика ни. Според резултатите се оформят две групи респонденти, наречени метафорично пуристи и глобалисти. В първата група от малко под 2/3 от респондентите се включват онези, които смятат, че трябва да се сведе до минимум употребата на чуждици в писмената реч. Втората група – на глобалистите (малко над 1/3 от анкетираните), споделят виждането, че навлизането на чуждици в писмената реч е естествен процес, който не вреди на езика ни. В доклада оценките на респондентите се съотнасят към предварително дефинирани езикови нагласи, които са индикатори за символните функции на книжовния език.

Ключови думи: езикови нагласи, символни функции на езика, проницаемост на чуждоезикови влияния, чуждици, пуризм.

26. Станчева, Р. Акомодационни характеристики на простите синтактични конструкции в структурния тип $V_1 \rightarrow \text{да } V_2$ при модификацията му V_1 (личен) $\rightarrow \text{да}V_2$ (личен). Български език, (66), 2019, 4, 34-62. ISSN:0005-4283, с. doi: 10.7546/BL.LXVI.19.04.03 https://www.balgarskiezik.eu/4-2019/2-RUSSKA_BG_str.%2034-62.pdf

Резюме: Работата изяснява накратко понятието *синтактична акомодация* и предимствата му при описанието на простите синтактичните структури с главен и подчинен член глаголна словоформа. Изследват се акомодационните характеристики на простите синтактични конструкции с главен член словоформа на личен глагол и подчинен член *да*-конструкция със словоформа на личен глагол при категориите *лице*, *число*, *вид*, *статус*, *време*. Установява се, че *да*-конструкцията е винаги акомодиран член в простата синтактична структура V_1 (личен) $\rightarrow \text{да}V_2$ (личен) при категорията *време* на глагола. Предлага се петстепенна скала за описание на степента на акомодация на *да*-конструкцията като подчинен член.

Въз основа на внимателен и подробен анализ се стига до следните заключения: 1. *Да*-конструкцията е селективна категория, доколкото има глаголни лексеми, които като главен член не се свързват с нея. 2. Акомодацията на *да*-конструкцията от главния член е два типа: лексикална и морфологична. Лексикалната акомодация на *да*-конструкция винаги е съпроводена и от морфологична акомодация. 3. При категорията *лице* главният

член не е задължително да акомодираща подчинения член *да*-конструкция. В случаите, в които е налице акомодация, тя се свежда до две разновидности: главният член личен глагол може да изисква задължително съвпадение /несъвпадение на при формата за лице на подчинения член. 4. При категорията *число* в разглежданата проста синтактична група също е налице обособяване на глаголите във функция на главен член в две групи: изискват/не изискват акомодация по число от подчинения член. 5. При категорията *вид* в разглежданата проста синтактична група също е налице обособяване на глаголите във функция на главен член в две групи: изискват/не изискват акомодация по вид от подчинения член. Когато е налице акомодация на подчинения член, тя е лексикална, а не морфологична, доколкото видът на глагола не е флективна категория. 6. При категорията *време* *да*-конструкцията като подчинен член в разглежданата проста синтактична конструкция е винаги акомодирана. Налице е все по-силно ограничаване на формите за перфект и плусквамперфект на *да*-конструкцията. Дори при глаголни лексеми, които като главен член ги допускат при подчинения член, тези форми са възможни само ако главният член е форма за презент или имперфект. Формите за имперфект на *да*-конструкцията са по-скоро проблематични, отколкото редовни. 7. Регистрират се случаи на двустранна акомодация, т.е. когато главният и подчиненият член взаимно „избират“ форми, за да образуват правилна проста синтактична конструкция. Това са случаите, когато главният акомодираща подчинения при категорията *време*, а подчиненият акомодираща главния при категорията *статус*. 8. Наблюдава се различна степен на акомодация на подчинения член. Тя може да се разпредели по скала: много силна, силна, средна, слаба и много слаба в зависимост от броя на категориите, при които главният член селектира стойности от подчинения член.

Ключови думи: формален синтаксис, синтактична акомодация, *да*-конструкция, проста синтактична конструкция, степен на акомодация.

27. Станчева, Р. Типология на граматичните норми с отклонения в писмената книжовна практика. Доклади от Конференцията с международно участие на тема „Езикови нагласи и книжовен език“ (София, 17–18 септември 2019 г.), София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН, 2019, ISBN:978-619-90884-0-1, с. 183-198. <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/10/Sbornik-Ezikovi-naglasi-i-knizhoven-ezik-2019.pdf>

Резюме: В работата за пръв път у нас се прави опит за типологизиране на граматичните норми с отклонения в устната книжовна практика. Необходимостта от такава типология

се обвързва с наблюдението, че в граматичната литература отстъпленията от граматичните кодифицирани норми са обект на описание предимно като изолирани и несвързани помежду си явления. Изследователската хипотеза е, че при нормите с изход в устната книжовна реч ще се наблюдават отклонения в по-висока степен в резултат на процеси на преустройство и реорганизация на граматичната система. Целта на предложената типология е да даде възможност при анализа на данните от национално изследване на езиковите нагласи, проведено през юли 2017 г., да се отчитат различни критерии, които са релевантни от гледна точка на състоянието на сегашната кодификация.

Посочва се, че направената типология може да бъде изходна точка за системното описание на вътрешноезикови процеси в динамика в граматичната система на днешния български книжовен език. Деветте граматични норми, при които най-често се наблюдават отклонения от кодифицираните норми, се категоризират в статията на бинарен принцип според характера на отклонението в следните четири типа. Най-напред въз основа на признака *устната реч не влияе/ влияе върху отклоненията* се обособяват следните два типа: а) отклонения единствено от графичен порядък (т.е. без изход в устната книжовна реч) и б) отклонения, свързани с влиянието на устната книжовна практика върху писмените кодифицирани норми. Второто подмножество от норми на втора стъпка би могло да се разпредели в още две подмножества: в) отклонения, свързани с предпочитането на некодифицирани пред кодифицирани форми и г) отклонения, свързани с предпочитане на едни пред други кодифицирани форми. Вътре в последната група може да се обособи подтипът д) отклоненията в обхвата на синтактичната опозиция *подлог – не-подлог*.

Във връзка с анализа на членовете на всяка от категории отклонения се правят редица съществени изводи за кодификацията.

Доколкото при нормите от чисто графично естество устоите на кодифицирана норма не се подкопават от говоримия език, спазването на тези норми в писмените текстове зависи в най-висока степен от техническите характеристики на самата кодификация: а) *степен на обхват*, т.е. доколко пълен е обемът на описание на случаите с наблюдавани колебания; б) *метаезик*, т.е. доколко ясно и непротиворечиво са формулирани правилата, и в) *разпространение на кодификацията*, т.е. осигурена ли е среда, която позволява достъпност до правилата за носителите на езика.

Въз основа на наблюденията върху характера на отклоненията в групата на нормите, в която е налице *предпочитане некодифицирани пред кодифицирани норми*, се

установява, че всички отклонения се проявяват в пререструктурирания в рамките на категорията *число* на равнището на синтаксиса. Изтъква се, че проблемът пред кодификацията при явленията от тази група е как да се оценяват форми, които са в потенциите на системата, устната книжовна норма реализира като редовни, но в традицията на кодификацията се отхвърлят като „неправилни“.

За явленията, при които е налице *предпочитане на едни пред други кодифицирани форми*, се прави изводът, че коментираните форми обаче са санкционирани като „правилни“ само в обхвата на морфологичната норма (в рамките на формообразуването). Нормативната оценка по линията „правилно“ (т.е. кодифицирано) – „неправилно“ (т.е. некодифицирано) е на надредното езиково равнище – синтактичното. Така от гледна точка на кодификацията възниква конфликт между двете нива на граматичната система – морфологичното и синтактичното. Това означава, че при нормите от тази група в устната книжовна практика е налице *стремеж да се елиминира морфологичното маркиране на редица синтактични опозиции*.

Ключови думи: типология, граматични норми, кодификация, книжовен български език, езикови нагласи

28. Станчева, Р. Дублетността – необходима и неизбежна. *Български език*, 65, 3, 2018, 48-61. ISSN:0005-4283, doi: 10.7546/BL.LXV.18.03.05 <https://www.balgarskiezik.eu/3-2018/Stancheva-RED-48-61-full.pdf>

Резюме: Статията се фокусира върху съдържанието на понятието дублетност и дублети в езикознанието, представяйки явлението дублетност като една от езиковите универсалии. Дублетността се разглежда във връзка с такива явления като вариантност, книжовен език, кодификация. Обособяват се два типа дублетност: *вертикална*, отразяваща динамиката на книжовния език и напрежението между архаизмите и иновациите в него, и *хоризонтална*, илюстрираща ресурсите на писмената книжовна норма да адаптира единици от друга норма (такива единици могат да принадлежат на някоя от подсистемите на същия етнически език или пък да са навлезли от чужд език). Изтъква се още, че дублетността като цяло е периферно, а не централно явление за книжовноезиковата система. Посочва се динамичният характер на дублетността и функциите ѝ на инструмент: а) за въвеждане на иновациите в книжовния език и б) за поддържане на обединяващата символна функция на книжовния език. Изтъква се връзката между технология и дублетност, като се акцентира, че качеството възпроизводимост на печатната технология влияе в посока на поддържане на

дублетността от техническа гледна точка. Подчертава се, че дублетността е неизбежна и необходима, доколкото, от една страна, отразява динамичния характер на книжовната норма, и от друга страна, служи като един от основните ресурси за интелектуализацията на книжовния език.

Ключови думи: дублетност, дублети, вариантност, книжовен език, кодификация

29. Станчева, Р. За кодификацията на правилото за пълен и кратък член. Български език (Езиковите нагласи на българите и кодификацията на книжовните норми), Приложение, 2017, ISSN:0005-4283, с. 41-59. <https://www.balgarskiezik.eu/p-2017/R-STANCHEVA-full-41-59.pdf>

Резюме: Статията проследява дългата история на най-коментираното правило в книжовния ни език – за писането на т.нар. пълен и кратък член при имената в историята на кодификацията на съвременния български книжовен език. Прави се подробен преглед на кодификационните документи от 1945 г. досега във връзка с метаязика на кодификацията и промените в него. Доказва се необходимостта от изследването на езиковите нагласи към коментираното правило като ценна обратна връзка за кодификацията.

Ключови думи: книжовен език, кодификация, правило за „пълен“ и „кратък член“.

30. Станчева, Р. Езикови нагласи, кодификаторска практика, правопис. Български език, LXIII, 3, 2016, ISSN:0005-4283, с. 7-18. https://www.balgarskiezik.eu/3-2016/R-STANCHEVA_full_3_2016.pdf

Резюме: Въз основа на референтната рамка на П. Гарвин за изучаване на стандартните езици, статията разглежда необходимостта от представително изследване на езиковите нагласи на българските граждани днес във връзка с: а) ефективността на кодификаторската практика като специфична езиковедска дейност и б) променените условия на езикова комуникация в дигиталната ера. Представят се пет хипотези, които удостоверяват, че изучаването на езиковите нагласи е от съществено значение.

Статията разглежда и специфични проблеми при писането на главни букви въз основа на запитвания до Службата за езикова справки през 2015 г. Изтъква се, че особено полезни за разрешаването на тези проблеми биха били данните от изследването на езиковите нагласи.

Ключови думи: стандартен език, езикови нагласи, кодификация, правопис

31. Станчева, Р. Прояви на абрeвиацията в днешния български език. Български език, 62 (2015), 1, 2015, ISSN:0005-4283, с. 36-50. https://www.balgarskiezik.eu/1-2015/RUSKA%20STANCHEVA_bg.pdf

Резюме: В статията се изследва активността на словообразователния процес абрeвиация в българския език от последните две десетилетия. Обръща се внимание на неравномерността при възникването на нови съкращения при отделните типове. Коментирани са различни въпроси, имащи отношение към кодификацията на книжовната норма. За пръв път се обръща внимание и на съкращенията в неформалната комуникация при т.нар. явление текстинг (texting) – ново за българския език.

Ключови думи: съкращение, кодификация, неформално общуване, обмен на текстови съобщения

32. Станчева, Р. „Нова българска граматика“ на Александър Теодоров-Балан. Български език, 61 (2014), 145 години Българско книжовно дружество. Български език, Приложение, 2014, ISSN:0005-4283, с. 89–98.

Резюме: Статията разглежда „Нова българска граматика“ (1940) на Ал. Балан като първата българска граматика, в която граматичното описание е направено от позициите на системно-структурния подход. Изтъква се, че новото е пронизало целия текст и отчетливо личи при по-внимателен прочит – в тезата за знаковия характер на езика, в последователното разграничение на език – реч, синхрония – диахрония – постулати, които са важна отправна точка за кодификацията на книжовните норми. Наред с това Балан изтъква и символната функция на книжовния език. Посочват се и причините, поради които Балановият труд остава недооценен не само от съвременниците му, а и досега. На първо място се посочва, че трудът на Балан се появява в езиковедска среда, неуспяла още да се отърси от романичното отъждествяване на език и Volk. Като сериозна пречка за осмисляне на труда се изтъква и граматичната терминология, използвана от автора, който по думите му е предложил и използвал в граматиката си 64 нови термина, тъй като смята граматичната терминология за остаряла и небългарска и най-вече „несъответна и с нови схващания в науката за езика“.

Ключови думи: граматика, Александър Балан, системно-структурен подход.

33. Станчева, Р. Отново за пълния член.... Български език, 60, 4, 2013, ISSN:ISSN 0005-4283, с. 23-34. https://www.balgarskiezik.eu/4-2013/RUSKA%20STANCHEVA_bg.pdf

Резюме: Статията е посветена на най-коментираното правописно правило в книжовния език и има дискуссионен характер. Правилото за пълния и краткия член се разглежда в по-широката рамка на избора на полицентричния модел за книжовен език, като се прави опит да се изтъкнат причините, поради които то се поддържа от кодификацията.

Ключови думи: книжовен език, кодификация, правопис, пълен и кратък член

34. Станчева, Р. Правописните правила – време за смяна на подхода. Български език, 1, 2012, ISSN:0005-4283, с. 17-23. https://www.balgarskiezik.eu/1-2012/Ruska%20Stancheva_BG.pdf

Резюме: Статията разглежда проблеми, свързани с прилагането на книжовноезиковата теория при кодификацията на правописната норма в съвременните условия на функциониране на книжовния език. Акцентира се върху необходимостта от промяна в подхода при запазване на действието на досегашната правописна норма с цел постигане на по-висока степен на унификация в писмената практика. Представени са редица примери, които свидетелстват, че кодификацията трябва да изостави усложнения метаезик при формулировките на редица правила, тъй като той е сериозна пречка за овладяването и прилагането им в книжовната практика от носителите на езика, които по правило не са езиковеди.

Ключови думи: кодификация, книжовен език, правописна норма

35. Станчева, Р. Кодификация на категорията *вид* на глагола в първите български научни граматика. Български език, Приложение за 2011, 2011, ISSN:ISSN 0005-4283, с. 137-150.

Резюме: Цел на статията е представянето на категорията *вид на глагола* в първите български научни граматика от 30-те и 40-те г. на миналия век с оглед на кодифицирането на особености на глагола, свързани с тази категория. Наблюденията са обвързани в няколко тематични кръга: 1. Терминологично означаване на категорията *вид* в разглежданите граматика; 2. Мненията за броя на членовете на категорията; 3. Значения на категорията; 4. Описание на употребата на глаголите от свършен и несвършен *вид*; 5. Особености на употребата на глаголите от двата *вида* в книжовния език. Прегледът на описанието на категорията позволява да се направят следните обобщения по отношение на категорията *вис* в шестте граматика: 1. Налице е терминологично единство при означаване на категорията; 2. Липсва консенсус по отношение на въпроса дали категорията е дву- или тричленна, но преобладава

схващането, че видът на глагола на 2-членна категория. 3. Значенията на категорията са представени доста схематично и повечето автори преповтарят мнението на А. Пешковски (1914), че видът означава как протича и се разпределя във времето процесът, обозначен с глаголната основа. Доста по-пълно обаче са описани значенията на категорията в граматиките, подчинили описанието на функционално-структурния подход към езика. Специално внимание се обръща на наблюденията на Н. Костов, който категорично заявява, че видът е лексикална (словообразователна), а не формоизменителна категория. Наред с това той стига и до много важен за времето си извод – че семантиката на вторичните несвършени глаголи е по-сложна от семантиката на първичните несвършени глаголи. Важно наблюдение на Н. Костов е и, че при редица прости (първични) глаголи (от типа на *река/тека, кажа / мажа*) видовата принадлежност не е сигнализирана морфологично. Балан също обвързва видовото значение с лексикалната семантика с наблюдението, че видовото значение е кодирано в „основното значение на кореня“. Най-подробно е описан видът на глагола в граматиката на Л. Андрийчин, който се съсредоточава да изясни връзката между категориите вид и време. Наблюденията на граматиките във връзка с употребата на двата вида се свеждат основно до ограниченията в употребата на глаголите от свършен вид. Доста внимание в граматиките е отделено на образуването на производни глаголи от двата вида в книжовния език. В резултат от наблюденията върху представянето на категорията вид на глагола в шестте граматиките се прави изводът, че през разглеждания период при тази категория е налице висока степен на установеност и стабилност на книжовната норма.

Ключови думи: граматика, вид на глагола, книжовна норма

36. Станчева, Р. Култура на оценяването с тестове в образованието – доморасли практики и световни стандарти. „Многообразие в единството. Култура в образованието и образование в културата“, 2, Съюз на учените, 2010, ISSN:ISSN: 1314-0825, с. 38-44. <http://tksi.org/SUB/archiv/Mnogoobrazie%20v%20Edinstvoto%202010%20-%202.pdf>

Резюме: В статията се поставя въпросът за липсата на умения при използването на тестовете като съвременен инструмент за оценяване в българското училище. Проследени са порочни практики, които се случват през последните четири години, за да бъдат съпоставени със световните стандарти. Подчертава се, че първата стъпка за преодоляване на тази ситуация е обучението на учителите за прилагане на добри тестови практики в обучението – и в частност на обучението по български език. Изтъква се, че

разработването на тестове по български език изисква задълбочена езиковедска подготовка.

Ключови думи: български език, тестове по български език, порочни практики

37. Станчева, Р. „Младенов contra Балан“, или представата за научна граматика на българския език от 30-те години на XX в. *Български език, Приложение*, 2009, 135-140. ISSN:0005-4283.

Резюме: В статията се защитава тезата, че Ал. Балан е първият български езиковед, възприел у нас синхронния подход към езика и превърнал книжовния език в обект на лингвистично описание. Съпоставени са мерките за научност на двамата най-именити учени в българското езикознание – Стефан Младенов и Александър Балан, в контекста на прехода на европейската лингвистика от полето на историята към синхронията. Прави се обстоен анализ на две работи – на Балановата студия „Разногласни становища за българска граматика“ (1935), публикувана в отговор на Стефан-Младеновата студия „Основни и второстепенни въпроси из новобългарската граматика“, която пък подлага на яростна критика Балановото „Звукословие“ (1930). Привличат се редица факти, които удостоверяват, че Балан има много ясна преценка за своята мярка за научност. Изтъква се оценката му за значимостта на Сосюровото учение за езика, който по думите на Балан създава „школа от следовници в съвременното езикознание“, както и фактът, че сам Балан оценява като своя заслуга това, че е първият у нас, който „научно разграничава употреба на думи език и реч“. Разкрива се и модерният възглед на Балан за книжовния език, който по думите споделя гледището на Пражката лингвистична школа, че книжовният език поради функциите си „се строи и из себе си самия“. Изтъква се и виждането на Балан за посоката на устройството (т.е. кодификацията) на книжовния език, което според нас е в пълно съзвучие с формулирания през 70-те г. от Фр. Данеш критерий за функционална адекватност на езиковите средства, от една страна, както и в подкрепа на символната функция на книжовния език – от друга. Приведените факти се използват като доказателства да се изтъкне отново, че именно Ал. Балан е първият български езиковед, който легитимира научността на синхронния подход към езика и изтъква функционалното превъзходство на книжовния език над останалите форми на съществуване на езика.

Ключови думи: книжовен език, Ал. Балан, Ст. Младенов

38. Станчева, Р., Александрова, Т. Повърхнинни реализации на две логически функции с дву- и триаргументни предикати от втори ред в българския език. Теоретична рамка, цел и метод на изследването. Български език, LIII, 2006, 4, 32-36. ISSN:0005-4283. https://www.balgarskiezik.eu/4_2006.html

Резюме: Статията представя теоретичната рамка на за изследване на повърхнинните реализации на пропозиции с дву- и триаргументни предикати от втори ред в българския език, които удовлетворяват логическите функции $P(p, y)$ и $P(p, y, z)$. Възприетата методология се основава на разработената от Ст. Кароляк рамка в проекта „Сравнителен синтаксис на славянските езици от втората половина на 20. в. (2001 – 2004). Представя се по-широкото разбиране на синтаксиса като комбинаторика както на понятията, така и на формите предвид идеята да се достигне до примарните механизми за създаване на независими съставни единици на езика (съждения, или категореме). Представят се дефинициите на понятията *предикат* и *аргумент* като понятия от сферата на семантиката с функционален характер. Изясняват се понятията отворена и затворена пропозиция като две равнища на описанието – на потенциите на предиката и на степента на конкретизирането им. Обосновава се изследването на релациите между *семантико-комбинаторните потенции на предикатите* (представени чрез схемите на логическите функции), *конкретизациите на потенциите на предикатите* (представени чрез конкретизираните пропозиционални схеми) и *повърхнинните им реализации* (представени чрез схемите за експликация). Представят се и ограниченията на описанието на двете равнища на анализ.

Ключови думи: предикатно-аргументни структури, синтаксис, видове пропозиции

39. Станчева, Р. Повърхнинни реализации на логическата функция $P(p, y, z)$ в българския език. Български език, LIII, 2006, 4, с. 53-67. ISSN:0005-4283, https://www.balgarskiezik.eu/4_2006.html

Резюме: В работата се описват формалните реализации на логическата функция $P(p, y, z)$ в българския език. Обособяват се две групи предикати, удовлетворяващи тази функция. Към първата се отнасят предикати за междуличностни релации, възникнали в резултат от някакво събитие, които могат да се дефинират като: *Нещо (p)/ някой (x) с действията си/поведението си (p) е причина някой (y) да промени отношението си спрямо някого/ нещо (z)* (техни изразители са напр. *злепоставям, компрометирам, отчуждя, разединя, сплотя* и под.). Към втората група се отнасят предикати за промяна на местоположението на обекти във връзка с някакво събитие, с дефиниции: *Нещо неблагоприятно (p)/ някой (x) с действията си/поведението си (p) е причина някой /*

нещо (y) да промени местоположението си (z), както и: Става/стана нещо (p), докато някой (y) е някъде (z) (техни изразители са напр. *застигна, поваля, прогоня* и пр.). Най-напред се описват затворените пропозиции с техните пълни и непълни изреченски фрази, а след това недозатворените пропозиции. Посочва се, че незапълнен при недозатворените пропозиции може да всеки от трите аргумента. При това обаче се установяват две задължителни ограничения при повърхнинните реализации: а) неконкретизирането на понятийно равнище на пропозиционалния аргумент (p) винаги се съпровожда от формалното му изразяване и б) неконкретизирането на понятийно равнище на втория аргумент (y) на ядрения предикат трябва винаги да има формален изразител, ако третият аргумент (z) е конкретизиран. Друга важна особеност при част от предикатите за междуличностни релации на функцията $P(p, y, z)$ е, че двата предметни аргумента (y) и (z) могат да се интегрират на повърхността чрез изразяването им в рамките на една синтактична позици. Като условие за такава интеграция се посочва, че е необходимо двата предметни аргумента да са членове на еднородни множества.

Ключови думи: синтаксис, пропозиция, затворена и недозатворена пропозиция

40. Станчева, Р., Чаралозова, К. Проблеми на граматичната норма (върху материал от „Езикови справки“). Български език, 2006, 3, 21-30. ISSN:ISSN 0005-4283 https://www.balgarskiezik.eu/3_2006.html

Резюме: В статията са систематизирани въпросите в обхвата на граматичната норма, задавани на Службата за езикови справки в рамките на периода (май 1994 – декември 1996). Анализирани са над 500 въпроса във връзка със стабилността на нормата, владеенето ѝ, обучението по български език в училищното образование. Обособени са общо десет норми (морфологични и синтактични), при които съществуват колебания. Направен е опит да се анализират причините за колебанията във връзка с езиковия развой, както и във връзка с непоследователностите в самата кодификация. Изтъква се необходимостта от изследване на колебанията с граматичен характер със социолингвистични методи, което би подпомогнало както теорията, така и практиката на кодификацията.

Ключови думи: Служба за езикови консултации на Института за български език, езикови консултации, граматични норми, кодификация

41. Станчева, Р. Службата за езикови съвети при Института за чешки език и дейността ѝ в съвременните комуникативни условия. Български език, 2006, 3, ISSN:ISSN 0005-4283. https://www.balgarskiezik.eu/3_2006.html

Резюме: В статията са представени основните аспекти от дейността на Службата за езикови съвети при Института за чешки език (ИЧЕ), които да послужат за база за сравнение с дейността на Службата за езикови справки и консултации на Института за български език. Анализът на дейността на Службата в Чехия се основава на изследвания, публикувани в специализираното издание *Naše řeč*. Изтъква се институционалният характер на Службата при ИЧЕ, а като основни характеристики на дейността ѝ се извежда регулативната ѝ функция. Като значим резултат от работата на Службата в Чехия се посочва създаването на база данни с подробна информация за всички писмени запитвания (1991 – 2002 г.), както и за запитванията в електронна форма (от 1999 г. насетне). Базата данни съдържа богата информация: а) както за съдържанието на задаваните въпроси, б) така и за социалния състав на потребителите на услугата в) за нагласите към книжовния език, в) за канала на задаване на въпроса (телефон, писмо, факс, интернет) и пр.. Въз основа на събраните данни за канала на задаваните въпроси личи отчетливо, че технологията интернет стимулира търсенето на компетентна информация по езикови въпроси.

Базата данни дава възможност да се установи, че превес при запитванията превес имат рутинните въпроси, като този факт може да се интерпретира по няколко начина. Отчита се, че нерутинните въпроси по правило отразяват факти на езиковия развой, като проблем за екипа на Службата е, че редица въпроси не могат да получат адекватен отговор предвид това, че засягат явления, които не са подложени на описание и анализ. Прави се наблюдението, че чешката езикова общност се отнася по-скоро консервативно към иновациите. От друга страна, се отчита, че е налице недостатъчна координация между институционалните регулаторни звена в областта на кодификаторската практика. В същото време личи и натиск върху кодификацията от лаически инициативи в интернет по въпросите на езика. Отчита се, че в съвременните комуникативни условия взема превес прагматичната ориентация на клиентите на Службата, доколкото клиентите ѝ смятат владенето на книжовните норми като важен елемент от професионалната си компетентност. Специално внимание е обърнато на проекта „Езикови справки по интернет“ във връзка с концепцията за комплексна езикова информация по интернет.

Ключови думи: Служба за езикови съвети при Института за чешки език, езикови консултации.

